

Leonarda D a c e w i c z, **Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)**. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014. – 463 s.

Monografia Leonardy Dacewicz pt. *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)* jest książką szczególną, od dawna oczekiwaną w środowisku onomastycznym, ponieważ stanowi pierwsze kompleksowe i tak gruntowne opracowanie historii nazwisk na północno-wschodnich kresach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku, czyli w tym okresie, gdy Korona i Litwa tworzyły jedno z największych państw ówczesnej Europy, zwane Rzeczypospolitą Obojga Narodów.

Recenzowana „praca powstała w ramach zespołowego projektu badawczego *Historia nazwisk polskich w XVI–XVIII wieku*, realizowanego w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie. Kierownikiem zespołu była Zofia Kowalik-Kaleta. Opracowanie historii nazwisk z obszaru północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej przypało w udziale autorce tej książki” (s. 10).

Monografia L. Dacewicz składa się ze *Wstępu*, trzech zasadniczych części: część I. *Historia osadnictwa, uwarunkowania administracyjne, gospodarcze, społeczne, wyznaniowe i etnolingwistyczne*; część II. *Charakterystyka językowa nazwisk oraz przynależność społeczna ich nosicieli (XVI–XVIII w.)*; część III. *Nazwisko zwyczajowe w świetle obyczajów polskich i zapisów źródłowych z XVI–XVIII wieku*, a także z *Zakończenia* oraz obszernego aneksu w postaci *Słownika nazwisk z północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Pochodzenie językowe (XVI–XVIII w.)*. Na końcu monografii autorka zamieściła rozwiązanie skrótów opracowań i słowników oraz wykorzystanych źródeł, a także streszczenie w języku angielskim.

We *Wstępie* (s. 9–18) L. Dacewicz określiła cel pracy i zakres opracowania, scharakteryzowała źródła, z których wyekscerpowano materiał antroponimiczny, oraz opisała przynależność społeczną i zawodową nosicieli nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.

We wstępie do recenzowanej monografii odnotowano kilka niekonsekwencji. Autorka zaznacza na przykład, że celem monografii „jest ukazanie ewolucji nazwisk na obszarze północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej z uwzględnieniem szerokiego tła historycznego: uwarunkowań administracyjnych, gospodarczych, społecznych, politycznych, kulturowych i konfesyjnych w okresie od XVI do końca XVIII w.” (s. 10). Natomiast w innym miejscu wstępu zauważa, że w centrum uwagi recenzowanego opracowania znalazła się historia nazwisk polskich na badanym obszarze (s. 12, 15). Dwa wspomniane przez autorkę cele pracy różnią się zarówno przedmiotem badań, jak i ich zakresem. Może ponadto zaskakiwać pominięcie przez autorkę wśród wymienionych uwarunkowań ewolucji nazwisk czynnika etnicznego. Wprawdzie uwarunkowania etniczne na obszarze północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej są na ogół ściśle związane z konfesyjnymi, to jednak uwarunkowania etniczne odgrywały dominującą rolę w formowaniu się nazwisk na terenach pogranicznych i przejściowych, zamieszkiwanych przez ludność polską, litewską, białoruską, ukraińską, tatarską, żydowską, niemiecką i karaimską.

L. Dacewicz zaznacza we wstępie do monografii, że metoda opracowania uwzględnia założenia zastosowane w monografii *Historia nazwisk polskich. Na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)* autorstwa Z. Kowalik-Kalety¹. We wspomnianym opracowaniu wykorzystano materiały źródłowe ze *Słownika staropolskich nazw osobowych*². *Novum* tej pracy stanowiło zastosowanie kompleksowej

¹ Z. Kowalik-Kalety, *Historia nazwisk polskich. Na tle społecznym i obyczajowym (XI–XV wiek)*, t. 1, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2007.

² *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. 1–6, Wrocław 1965–1983; t. 7. *Suplement*, opr. pod kierunkiem M. Małec, Wrocław 1984–1987; *Indeks a tergo*, red. A. Cieślakowa, M. Małec, Kraków 1993.

metody badawczej, która zespałała ujęcie językoznawcze – onomastyczne z faktami kulturowymi, istotnymi w badaniach antroponimicznych. Wydaje się, że byłoby wskazane bardziej szczegółowe omówienie metody badawczej wykorzystanej w recenzowanej monografii.

Ponadto celowe byłoby ustosunkowanie się autorki we *Wstępie* do dotychczasowego dorobku onomastów, zwłaszcza polskich, białoruskich i litewskich, dotyczącego formowania się nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.

Przechodząc do omówienia części zasadniczych recenzowanej monografii, warto zwrócić uwagę na to, w jakim znaczeniu autorka używa w swojej rozprawie terminu *nazwisko*. L. Dacewicz stwierdza, że do momentu pojawienia się regulacji prawnych, które dotyczyły nazwisk, występujące po imieniu drugie określenie człowieka miało charakter zwyczaju, który formował się w ciągu kilku stuleci. W związku z powyższym w recenzowanej monografii autorka terminu *nazwisko* używa w znaczeniu nazwiska zwyczajowego, wprawdzie nieobjętego regulacjami prawnymi, lecz posiadającego takie same cechy, jak nazwiska współczesne.

W części I monografii *Historia osadnictwa, uwarunkowania administracyjne, gospodarcze, społeczne, wyznaniowe i etnolingwistyczne* (s. 19–63) autorka w zwięzłej formie opisała historię osadnictwa na badanym terenie oraz wskazała na uwarunkowania administracyjne, gospodarcze, społeczne, wyznaniowe i etnolingwistyczne, które wywarły określony wpływ na proces kształtowania się na tym obszarze nazwisk. Zwróciła ponadto uwagę na rolę Podlasia w przejmowaniu wpływów polskich w Wielkim Księstwie Litewskim, a w szczególności podkreśliła jego wpływ na proces polonizacji szlachty litewsko-ruskiej, co skutkowało między innymi kształtowaniem się na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej nazwisk na wzór nazwisk uważanych za typowo polskie.

L. Dacewicz podkreśla, że osadnictwo polskie najintensywniej rozwijało się na Podlasiu i ziemiach przyległych, przede wszystkim w województwie brzesko-litewskim, które do 1565 roku wchodziło w skład województwa podlaskiego, oraz w powiecie grodzieńskim, położonym w zachodniej części województwa trockiego. Nie zaskakuje więc fakt, że historia nazwisk na tym zróżnicowanym etnicznie i wyznaniowo obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów znalazła się w centrum uwagi recenzowanego opracowania. Autorka uwzględniła ponadto w swojej monografii materiał źródłowy pochodzący z pozostałych województw północno-wschodniej części Wielkiego Księstwa Litewskiego, głównie z województwa wileńskiego, nowogródzkiego i trockiego, w mniejszym zaś stopniu z pozostałych terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Część I recenzowanej monografii napisano kompetentnie, z wykorzystaniem szerokiej wiedzy z zakresu historii, socjologii, religioznawstwa, etnografii i językoznawstwa. Autorka wykazała się doskonałą znajomością literatury z zakresu

wspomnianych dyscyplin. Nie wnoszę zasadniczych uwag do treści zawartych w części I recenzowanej pracy. Drobne zastrzeżenia mogą dotyczyć jedynie sformułowania tytułu tej części monografii. Wskazana byłaby zamiana wyrazu *etnolingwistyczne* na określenie bardziej adekwatne.

Część II monografii *Charakterystyka językowa nazwisk oraz przynależność społeczna ich nosicieli (XVI–XVIII w.)* (s. 64–220) poświęcono opisowi podstawowych typów nazwisk występujących na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów, z uwzględnieniem, w miarę możliwości, statusu społecznego ich nosicieli. Opisowi poddano nazwiska o charakterze patronimicznym, nazwiska odmiejscowe, nazwiska odapelatywne, nazwiska równe imionom i pochodne od imion oraz nazwiska równe etnonimom i pochodne od etnonimów.

Wykorzystanie bogatych zapisów źródłowych z XVI–XVIII wieku pozwoliło autorce na gruntowny opis struktury wszystkich używanych wówczas typów nazwisk. Analizowane nazwiska zostały udokumentowane zapisami źródłowymi, z uwzględnieniem kontekstu historycznego, który umożliwił zakwalifikowanie danej osoby do określonej warstwy społecznej. Poświadczenia źródłowe zostały zaprezentowane z rozbiciem na półwiecza, co, jak słusznie zaznacza autorka, pozwoliło przedstawić ciągłość procesu kształtowania się nazwisk, polegającego na przeistaczaniu się struktur mniej wykształconych pod względem formy i funkcji w struktury bardziej wykształcone i stabilne, por. np. XVI-wieczne analityczne formacje odmiejscowe i ich kontynuanty w XVII–XVIII wieku.

Analiza zapisów źródłowych pozwoliła autorce ujawnić fakt znacznego społecznego zróżnicowania nazwisk, polegającego na tym, że określone typy nazwisk dominują wśród szlachty, a inne wśród chłopów i mieszczan. Stało się to możliwe dzięki zastosowaniu w pracy metody socjolingwistycznej, która pozwoliła na określenie w większości przypadków przynależności społecznej nosicieli poszczególnych nazwisk.

Autorka recenzowanej monografii trafnie zauważa, że ludność zamieszkująca północno-wschodnie kresy Rzeczypospolitej, przeważnie Litwini i Rusini, stopniowo włączała się w obręb kultury polskiej, a działało to się głównie za sprawą osadnictwa polskiego i pod wpływem wzorcowej kultury szlacheckiej. Jednym z przejawów stopniowego włączania się miejscowej ludności rdzennej z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego była polonizacja jej nazwisk.

Mówiąc o rdzennych mieszkańcach kresów północno-wschodnich, L. Dacewicz wymienia między innymi Litwinów i Rusinów. Problem polega jednak na tym, że obie wymienione nazwy były w ówczesnych czasach używane w innych niż dzisiaj znaczeniach. Dotyczy to zwłaszcza nazwy *Litwin* (błrs. *Lićwin*), która była używana najczęściej na określenie miejscowej ludności ruskiej. Trudno jest również uznać termin *Rusin* za najwłaściwszy w odniesieniu do miejscowej ludno-

ści wschodniosłowiańskiej, ponieważ była stosowana także na określenie ludności wschodniosłowiańskiej zamieszkującej teren Ukrainy zachodniej.

Doceniając rolę uwarunkowań etnicznych ewolucji nazwisk na obszarze północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, autorka w II części monografii koncentruje się jednak przede wszystkim na uwarunkowaniach społecznych. L. Dacewicz wyodrębnia poszczególne typy nazwisk (nazwiska patronimiczne, odmiejscowe, odapelatywne, nazwiska równe imionom i pochodne od imion, nazwiska równe etnonimom i pochodne od etnonimów) i starała się je przyporządkować do odpowiednich grup społecznych (szlachta, mieszczenie, chłopci, duchowni). Dopiero w 6 rozdziale II części monografii omówiono nazwiska pochodzenia ruskiego, litewskiego, tatarskiego, żydowskiego i niemieckiego występujące na północno-wschodnich kresach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Należy zauważyć, że liczne nazwiska z obcymi podstawami słowotwórczymi, zwłaszcza ruskimi, były już przedmiotem analizy w poprzednich rozdziałach II części monografii. Zakłóca to konstrukcję omawianej części pracy i świadczy o braku spójności prezentowanych w niej treści. Dodajmy, że autorka rezygnuje w II części monografii z objaśnienia pochodzenia podstaw słowotwórczych analizowanych nazwisk. Czyni to dopiero w dołączonym do monografii aneksie pt. *Słownik nazwisk z północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Pochodzenie językowe (XVI–XVIII wiek)*.

Znaczna część używanych na badanym obszarze nazwisk była pochodzenia ruskiego, litewskiego, tatarskiego, żydowskiego lub niemieckiego. Ponadto liczne nazwiska miały charakter hybrydalny – zawierały podstawy słowotwórcze i formanty należące do systemów antropimicznych różnych grup etnicznych. Nie jest więc dziełem przypadku, że L. Dacewicz znaczną uwagę poświęciła nazwiskom różnych grup etnicznych zamieszkujących północno-wschodnie kresy Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.

Prześledzenie zapisów źródłowych z XVI–XVIII wieku pozwoliło autorce „ustalić, jak przebiegał proces kształtowania się nazwiska zwyczajowego we wszystkich warstwach społecznych z uwzględnieniem charakterystycznego dla północno-wschodniego obszaru Rzeczypospolitej zróżnicowania etnicznego” (s. 221). W części III recenzowanej monografii *Nazwisko zwyczajowe w świetle obyczajów polskich i zapisów źródłowych z XVI–XVIII wieku* (s. 221–287) został opisany i źródłowo udokumentowany w obrębie różnych typów nazwisk proces formowania się i stabilizacji nazwiska zwyczajowego. Autorka opisała tak istotne zagadnienia, jak: a) dziedziczenie nazwiska ojca w XVI–XVII wieku; b) obejmowanie wspólnym nazwiskiem rodu, rodziny lub generacji; c) przejmowanie nazwiska męża przez żonę w XVI–XVII wieku; d) nazwiska żon i córek w XVIII wieku; e) odstępstwa od zwyczaju przejmwania nazwiska męża przez

żoną; f) używanie przez kobiety dwóch nazwisk; g) nazwiska kobiet równe nazwiskom męskim; h) wspólne nazwisko małżonków w XVIII wieku.

Podobnie jak i poprzednie rozdziały, rozdział III monografii L. Dacewicz ocenia pozytywnie. Autorka porusza w nim szereg zagadnień dotyczących formowania się nazwiska zwyczajowego na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku do tej pory rzadko podnoszonych w literaturze z zakresu onomastyki.

Części zasadnicze monografii zamyka aneks, na który składa się *Słownik nazwisk z północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Pochodzenie językowe (XVI–XVIII wiek)* (s. 289–420). *Słownik* zawiera wszystkie nazwiska omówione w II i III części monografii. Zaznaczmy, że źródłosłów nazwisk objaśniono na podstawie różnorodnych słowników i opracowań naukowych, w których odnaleziono podstawy leksykalne poddanych analizie nazwisk. W *Słowniku* zamieszczono nie tylko reprezentatywny zasób nazwisk polskich, lecz również, na co już wyżej zwrócono uwagę, używane na badanym obszarze antroponimy wschodniosłowiańskie, litewskie, tatarskie, żydowskie i niemieckie. Pomaga to oddać rzeczywistość i zarazem złożoną sytuację antroponimiczną na polsko-rusko-litewskim pograniczu kulturowym w XVI–XVIII wieku.

Słownik nazwisk z północno-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Pochodzenie językowe (XVI–XVIII wiek) skonstruowano zgodnie z zasadami obowiązującymi we współczesnej leksykografii. Hasło w *Słowniku* stanowi nazwisko zapisane w postaci fonetycznej, podane w mianowniku liczby pojedynczej. Po hasle następuje objaśnienie pochodzenia językowego nazwiska. W objaśnieniach autorka przytacza podstawy językowe poszczególnych nazwisk wyekscerpowane ze zróżnicowanych źródeł. W odniesieniu do nazwisk odmiejscowych L. Dacewicz uznała za niezbędne wskazanie lokalizacji nazwy miejscowej w oparciu o historyczne źródła geograficzne.

Już nawet pobieżna lektura *Słownika* utwierdza w przekonaniu, że został on opracowany solidnie i należycie udokumentowany. Do sporadycznych należą nietrafione interpretacje badanych nazwisk. Nieco częściej zaproponowane przez autorkę interpretacje wymagają rozszerzenia – podania alternatywnych rozwiązań, por.:

- Bakun* < także: pol. *Habakuk*, cerk. *Awwakum*;
- Białożor* < *białożor* ‘ptak drapieżny z rodziny sokołów’;
- Chmara* < także: *chmara* ‘chmura’
- Chomanczuk* < wschł. *Choman* < pol. i cerk. *Ammon*;
- Chwieruk* < cerk. *Fierapont*; cerk. *Jelewfierij*;
- Czokołda* < także: błrs. *czykiłdać* ‘kuleć’;
- Danilewicz* < wschł. *Daniło* < cerk. *Danił*;

- Dubasik* < także: *dubasić* ‘bić, uderzać’; *dubas* ‘głupi, tępy’;
Gelaszko < także: pol. *Gelazy*, cerk. *Giełasij*;
Hajczuk < wschł. *Hajko* < cerk. *Gajj*, por.; *hajać* ‘głaskać’, *hajtać* ‘kotysać, jeść powoli’;
Haraburda < także: *haraburda* ‘dawniej awanturnik, zawadiaka’;
Howien < także: cerk. *Awientin*;
Jarosz < także: pol. *Hieronim*, cerk. *Ijeronim*; pol. *Hieroteusz*, cerk. *Ijerofiej*;
Jawor < cerk. *Awierkij*; pol. *Ewaryst*, cerk. *Jewariest*;
Juszkiewicz < także: pol. *Eutymiusz*, cerk. *Jewfimij*; kat. *Just*, cerk. *Iust*;
Kaczewicz < także: pol. *Akacjusz*, cerk. *Akakij*;
Kosy < także: *kosy* ‘zezowaty’;
Kot < także: pol. *Konstanty*, cerk. *Konstantin*;
Kucewicz < także: pol. *Akacjusz*, cerk. *Akakij*; cerk. *Akution*; cerk. *Kutonij*;
Kuczuk < także: pol. *Akacjusz*, cerk. *Akakij*; cerk. *Akution*; cerk. *Kutonij*;
Kulik < także: *kulik* ‘sноп słomy’, ‘element dachu słomianego’;
Kuncewicz < także: pol. *Konkordiusz*, cerk. *Konkordij*; cerk. *Konon*;
Laczkowicz < cerk. *Łot*;
Nosowicz < także: wschł. *Nos* < pol. i cerk. *Amos*; pol. *Enoch*, cerk. *Jenoch*;
Orzeszko < także: wschł. *Oreszko* < pol. *Aretas*, cerk. *Ariefa*; pol. *Orestes*, cerk. *Oriest*;
Pronczyc < także: pol. i cerk. *Apronian*;
Rak < także: pol. *Herakles*, cerk. *Iraklij*;
Rusak < także: *rusy* ‘rudawożółty’;
Rzeczycyna < także: wschł. *Repko* < cerk. *Ariefa*;
Sopoćko < pol. *Jozafat*, cerk. *Iosafat*;
Stachiewicz < także: cerk. *Stachij*;
Struk < także: pol. i cerk. *Straton*;
Suszko < także: pol. *Sofoniasz*, cerk. *Sofonija*; cerk. *Sossij*; cerk. *Suchij*;
Szostak < także: wschł. *szost* ‘drąg, tyczka’, *szostać* ‘szastać’;
Trypuć < także: wschł. *Trypuć* < cerk. *Trifon*;
Ułan < także: pol. *Julian*, cerk. *Iulian*;
Wiereszczaka < także: *wiereszczaka* ‘rodzaj jajecznicy’, ‘nazwa kilku potraw, dawniej popularnych, zwłaszcza na Litwie i Białorusi, m.in. zupa na kwasie chlebowym ze słoniną’;
Zaniewicz < pol. *Zenon*, cerk. *Zinon*;
Zdanowicz < cerk. *Azadan*.

Zauważono pewne niekonsekwencje w stosowaniu kwalifikatorów w ocenianym *Słowniku*, por.: i. chrz. *Andrzej*, *Andrej*; i. chrz. *Andrzej*, cerk. *Andrej*; i. chrz. cerk. *Andrej*. Wydaje się, że bardziej celowe byłoby zastosowanie skrótów typu: i. pol. *Andrzej*; imię cerk. *Andriej*, ewentualnie: i. wschł. *Daniłto*, i. błrs. *Dziemian*, i. ukr. *Stepan*.

Drobne i nieliczne w sumie uchybienia w niczym nie umniejszają wartości znakomitego *Słownika*, stanowiącego aneks do recenzowanej rozprawy.

Recenzowana monografia zawiera wszystkie niezbędne dla tego typu opracowań elementy składowe: rozwiązanie skrótów opracowań i słowników, spis źródeł i ich oznaczenia, spis wykorzystanej literatury oraz streszczenie w języku angielskim.

Na szczególne podkreślenie zasługuje bogaty zasób materiałów źródłowych. Są to zarówno materiały rękopiśmienne, jak i drukowane.

Liczba i wartość źródeł wykorzystanych dla badań nad nazwiskami na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów dla każdego stulecia przedstawia się inaczej. Materiały źródłowe dla XVI wieku to przede wszystkim dokumenty podatkowe, lustracje, inwentarze miast i starostw z terenu Podlasia, a także ekonomii grodzieńskiej. Materiał antropomiczny dla XVIII wieku został wyekscerpowany z różnych źródeł: ksiąg grodzkich, wójtowskich, burmistrzowskich niektórych miast, a także aktów sądowych, rejestrów pogłównego poszczególnych województw. Należy zaznaczyć, że wiele materiałów źródłowych dla XVII wieku, w szczególności ksiąg metrykalnych, uległo zniszczeniu w wyniku licznych wojen i pożarów. Z kolei najbogatszym źródłem materiału antropomicznego dla XVIII wieku są księgi metrykalne parafii katolickich i unickich. Zachowały się ponadto różnego typu inwentarze, rejestry pogłównego, lustracje, spisy podatkowe.

Zaznaczmy, że polskie archiwa gromadzą stosunkowo nieliczne dokumenty wykorzystywane w badaniach nad nazwiskami używanymi na kresach północno-wschodnich w XVI–XVIII wieku. Dokumenty ważne dla Podlasia i terenów sąsiednich znajdują się w wielu archiwach zagranicznych. W związku z tym autorka recenzowanej monografii przeprowadziła żmudną i czasochłonną kwerendę w wielu archiwach, m.in. w Wilnie, Mińsku, Warszawie, Białymstoku i Lublinie.

Wieloletnie badania prowadzone przez L. Dacewicz nad historią nazwisk na Podlasiu i szerzej – na kresach północno-wschodnich pozwalają na stwierdzenie, że w XVIII wieku został już zakończony proces formowania się nazwisk we wszystkich warstwach i grupach społecznych. Pewien wyjątek stanowili jedynie Żydzi, których nazwiska ukształtowały się ostatecznie w okresie późniejszym. Autorka monografii trafnie zauważa, że na przestrzeni kilku stuleci zmieniły się zasadniczo proporcje ilościowe między różnymi typami strukturalnymi nazwisk. Zdecydowanie powiększyła się grupa nazwisk derywowanych sufiksalnie. Zmiany dotyczyły również frekwencji poszczególnych sufiksów nazwiskotwórczych. Największą aktywność w derywowaniu nazwisk wykazywały trzy formanty: *-ski/-cki*, *-owicz/-ewicz*, *-uk/-czuk*, przy czym ten ostatni ograniczał się niemal wyłącznie do antroponii chłopskiej. Na te trzy sufiksy przypadało około 80% nazwisk derywowanych.

L. Dacewicz zauważa, że formant *-ski/-cki* wyraźnie dominował w nazwiskach polskich, zwłaszcza odmiejscowych. Wśród nazwisk polskich częste były

również struktury odapelatywne. Jeśli chodzi o nazwiska ruskie, to wśród nich zdecydowanie przeważały struktury o charakterze patronimicznym, przy czym w XVI-wiecznych nazwach osobowych daje się zauważyć dominację formantu *-owicz/-ewicz*, który w XVII wieku zmniejsza swoją aktywność na rzecz formantu *-ik, -(cz)yk*, natomiast w nazwach XVIII-wiecznych wyjątkowo wysoką aktywność zaczął przejawiać formant *-uk/-czuk*³.

Podsumowując swoje rozważania o formowaniu się nazwisk polskich na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów i ich stabilizacji, L. Dacewicz stwierdza, że dziedziczenie nazwiska, obejmowanie generacji i przejmowanie nazwiska męża przez żonę na przestrzeni XVI–XVIII wieku znajduje poświadczenie we wszystkich warstwach społecznych – najwcześniej wśród miejscowej szlachty, a najpóźniej w warstwie chłopskiej.

Autorka monografii zauważa jednocześnie, że można odnotować na badanym terenie przypadki systemowego lub przypadkowego braku stabilizacji nazwisk, ponieważ dziedziczenie nazwisk nie wynikało z uregulowań prawnych, lecz z różnych uwarunkowań społecznych i zwyczajowych, a także narodowościowych. Odnosiło się to przede wszystkim do Żydów, ponieważ w tej grupie etnicznej aż do końca XVIII wieku zwyczaj dziedziczenia nazwiska nie był powszechny.

Przypadkowy brak stabilizacji nazwisk w innych grupach etnicznych przypuszczalnie wynikał, jak zauważa L. Dacewicz, z omyłkowego zapisu nazwy i polegał na występowaniu wariantów graficznych i fonetycznych tego samego nazwiska.

Słuszna jest konstatacja Autorki recenzowanej monografii, że w nazwiskach używanych współcześnie w Polsce odnajdujemy odzwierciedlenie dawnych procesów osadniczych. Przedstawione w monografii nazwiska potwierdzają w całej rozciągłości tezę o obecności w naszych dziejach elementu etnicznie zróżnicowanego, świadczą również niezbitnie o sile asymilacyjnej społeczeństwa przyjmującego, w tym przede wszystkim kultury szlacheckiej, czego przejawem była daleko posunięta polonizacja nazwisk wieloetnicznej społeczności, która zamieszkiwała północno-wschodnie kresy Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.

Na zakończenie warto się odnieść do pozostałych części składowych recenzowanej monografii – do zakończenia i bibliografii.

Zakończenie monografii jest treściwe, lecz zbyt skondensowane, aczkolwiek zawarte w nim wnioski z przeprowadzonej analizy nazwisk występujących na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej w XVI–XVIII należy uznać za interesujące i kompletne.

³ Por. P. Złotkowski, *Etniczno-kulturowa specyfika historycznej antroponimii okolic Brańska na Podlasiu*, [w:] *Literatura. Język. Kultura*, red. M. Timoszek, M. Chaustowicz, [= Acta Albaruthenica, 7], Warszawa 2007, s. 287–294.

Wykaz literatury jest imponujący pod względem ilościowym. W bibliografii uwzględniono monografie i artykuły naukowe, głównie polskich badaczy, w mniejszym stopniu zagranicznych, najistotniejsze z punktu widzenia realizacji celu, jaki postawiła przed sobą L. Dacewicz. Wydaje się, że korzystnym posunięciem byłoby rozszerzenie wykazu wykorzystanej literatury o niektóre pozycje autorów litewskich i białoruskich.

Monografia L. Dacewicz stanowi bardzo wartościowe i nowatorskie opracowanie formowania się i funkcjonowania nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Jest to pierwsze tak obszerne i wnikliwe opracowanie tego zagadnienia w onomastyce polskiej. Monografia L. Dacewicz powinna jak najszybciej dotrzeć do rąk zarówno onomastów, jak też tych, którzy niezawodowo interesują się historią i funkcjonowaniem antroponimii, także w ich małych ojczyznach.

Michał Sajewicz
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin